जोडपत्र 7
(परिच्छेद 12)

1967 पासून रिझर्व्ह बँकेने प्रसारित केलेल्या बँक नोटांची डिझाइन्स

वर्ष	आकार	वॉटरमार्क	दर्शनी बाजू	मागील बाजू
1.रु.10 च्या नोटा				
1967	137 x 63 मि.मी.	अशोक स्तंभ	जांभळा रंग, मध्यभागी 10 हा अंक	नोटेचे मूल्य 14 भाषात. अर्धवर्तुळात समुद्र व नावेचा देखावा.
1968	-' ' -	-' ' -	काळा-निळा रंग, वचननामा, गॅरंटी क्लॉज, आणि दोन भाषात सही	वरीलप्रमाणे अधिक आरबीआयचे नाव हिंदीत.
1969	-' ' -	-' ' -	काळा-निळा रंग, 'रुपीज टेन' ऐवजी 'टेन रुपीज',	महात्मा गांधीचे चित्र.
1970	-' ' -	अशोक स्तंभ व चरखा	आरबीआय हे शब्द हिंदीच्या जागी इंग्रजीत व इंग्रजीच्या जागी हिंदीत, गॅरंटी क्लॉज हिंदीत, वचननामा व गव्हर्नरची सही ह्यात अदलाबदल, सत्यमेव जयते वॉटरमार्क व अंक खिडकी मोठी केलेली	द्विभाषिक सील घालण्यात आले.
1975	-' ' -	-' ' -	दाट तपकिरी, अंबर व निळा रंग, "10" हा अंक दाट तपकिरी रंगात, इंताग्लिओ छपाई, डावीकडे भाषांचा स्क्रोल आणि उजवीकडे अशोक स्तंभ	फिक्कट तपकिरी, ऑकर निळा व हिरवा रंग, एका झाडाच्या फांदीवर दोन मोर असलेले वर्तुळ, हरीण, घोडे, पक्षी व कमळ.
1992	-' ' -	-' ' -	सर्वसाधारणतः फिकट गुलाबी, मजेंटा व पिवळा रंग	शालिमार गार्डन.
1996	-' ' -	वॉटरमार्कच्या खिडकीत अनेक दिशांना जाणाऱ्या रेषा व त्यात महात्मा गांधीचे चित्र,	मॉव्ह तपकिरी, नारंगी व गुलाबी रंग, महात्मा गांधीचे चित्र अंगभूत सुरक्षा धागा व त्यावर 'भारत RBI' 'अक्षरे, प्रकाशासमोर धरल्यावर दोन्हीही बाजूंनी वाचता येतात,	गुंतागुंतीचे गिलोक व पुष्पांचे डिझाईन, त्यात हत्ती, गेंडा व वाघाचे चेहरे. नोटेचे मूल्य 15 भाषात.
2006	-' ' -	महात्मा गांधीचे चित्र, बहुदिशीय रेषा आणि 10 हे मूल्य ह्या बाजूवर आहेत आणि नोट उजेडाकडे धरल्यास ते चांगले दिसून येतात,	केवळ मशीनने वाचता येण्यासारखा, स्वच्छ अक्षरांचा मॅग्नेटिक धागा, त्यावर भारत व आरबीआय हे शब्द युव्ही प्रकाशात दोन्हीही बाजूस पिवळे दिसतात. रुंदी 1.4 मि.मी. दोन रंगांमधील ऑप्टिकल फायबर्स, दर्शनी बाजूवरील (रिकाम्या) व मागील बाजूवरील (भरलेल्या) मध्यभागावरील, वॉटरमार्क जवळील उभ्या पट्यामधील छोटे फुलांचे डिझाईन मागून व पुढून तंतोतंत जुळते. त्यामुळे प्रकाशाविरुद्ध नोट धरल्यास तो अंक एकच असल्याचे दिसते	बँक नोटेच्या मागच्या बाजूस प्रिंटिंग स्टेजमध्येच त्या नोटेचे वर्ष छापलेले आहे.
2011	(वरील प्रमाणे)	(वरील प्रमाणे)	वरील प्रमाणे ह्याशिवाय नोटेच्या दर्शनी बाजूवर सर्वात वरच्या डाव्या व उजव्या कोप-यावर (मूल्य अंकाबरोबर) ₹ चिन्ह टाकले आहे)	(नोटेच्या मागच्या बाजूवर छपाईचे वर्ष असणे सुरुच राहील, ह्याशिवाय, नोटेच्या वरच्या डाव्या व उजव्या कोप-यावर (मूल्य अंकाबरोबर) ₹ चिन्ह टाकले आहे).
2016	(वरील प्रमाणे)	(वरील प्रमाणे)	(वरील प्रमाणे)	

			ह्याशिवाय, ह्या बँक नोटांच्या दोन्हीही अंक फलकांमधील आकडे डावीकडून उजवीकडे वाढत्या आकाराचे असतील तर प्रथम तीन अंक अक्षरे (उपसर्ग - प्रिफिक्स) एकाच/समान आकाराचे असतील	
2018	63 मि मि x 123 मिमि	महात्मा गांधीचे (नवीन) मालिका चित्र आणि 10 हा मूल्य दर्शविणारा इलेक्टोटाईप अंक (10) वॉटर मार्क	ह्या नोटेच्या पार्श्वभूमीचा रंग चॉकलेट ब्राऊन आहे. नोटेच्या दर्शनी तसेच मागील ह्या दोन्हीही बाजूंवर, सर्वंकष रंगसंगतीला धरुन इतर डिझाईन्स भूमितीय आकृती आहेत. मूल्यदर्शक अंक 10 असलेले आरपार दिसणारे रजिस्टर – मूल्यदर्शक अंक 10 देवनागरीमध्ये. मध्यभागी महात्मा गांधींचे चित्र, 'RBI', 'भारत ', 'INDIA' आणि '10' ही सूक्ष्म अक्षरे 'भारत' व RBI असे कोरलेले खिडकीयुक्त डिमेटॅलाईज्ड सुरक्षा धागा, गॅरंटी क्लॉज, वचननाम्यासह गव्हर्नरांची सही आणि RBI चिन्ह हे महात्मा गांधींच्या चित्राच्या उजवीकडे. तसेच, उजवीकडे अशोक स्तंभाचे चिन्ह, डावीकडील वरच्या बाजूस आणि उजवीकडील खालच्या बाजूस वाढत जाणा–या आकाराचे अंक असलेले अंक फलक.	नवीन नोटेच्या मागच्या बाजूवर, देशाचा सांस्कृतिक वारसा सांगणा–या कोनार्कच्या सूर्य मंदिराचे चित्र. डावीकडे, नोटेच्या छपाईचे वर्ष, स्वच्छ भारत लोगो व घोषणा, भाषा फलक व 10 हा मूल्यदर्शक अंक देवनागरीमध्ये
2. रु. 20 च्या नोटा				
1972	147x 63 मि.मी.	अशोक स्तंभ	केशरी रंग, अशोक स्तंभाचे चित्र उजव्या बाजूस व भाषांचा तक्ता डाव्या बाजूस	आडव्या पॅनलमध्ये केंद्रभागी, दोन्ही बाजूंना कोपऱ्यात 20 हे अंक असून त्याच्या मध्ये ठळक हिंदी अक्षरे. विधानसभेचे चित्र, डावीकडे भारतीय भाषांमध्ये नोटेचे मूल्य.
1975	–' ' –	छोटा अशोकस्तंभ व फिरत्या चक्रांची साखळी, रेझिन प्रक्रिया केलेला कागद	लाल, निळा, मॉव्ह व फिकट पिवळा रंग, फिकट पिवळया कमळाच्या डिझाईनवर, गडद मॉव्ह रंगात 20 हा अंक, भाषांची यादी डावीकडे व अशोक स्तंभाचे चिन्ह उजवीकडे. छपाई सर्व बाजूंनी पसरलेली दिसते परंतु कोपऱ्यात मात्र मूळ पांढरा कागद दिसतो. नांवे, खंड व सही दोन भाषात	कोरडी ऑफसेट छपाई, लाल, निळा व मॉव्ह रंग, मध्यभागी कोणार्कच्या सूर्यमंदिराच्या रथाचे चक्र, फिकट निळया रंगातील वॉटरमार्क खिडकीभोवती अलंकारिक डिझाईन जे दुसऱ्या बाजूवरील डिझाईनशी तंतोतंत जुळते.
2001	–' ' –	महात्मा गांधीचे चित्र	'भारत' (हिंदीमध्ये) व 'आरबीआय' हे शब्द असलेला संपूर्णपणे अंगभूत असलेला सुरक्षा धागा. रंग ठळकपणे लालसर नारिंगी. अशोेक स्तंभाच्या जागी दाट लाल रंगात महात्मा गांधीचे चित्र, तर अशोक स्तंभ, तळाच्या डावीकडील कोपऱ्यात ठेवलेला आहे व आकारही छोटा आहे. महात्मा गांधीचे चित्र, आरबीआय ही अक्षरे, गॅरंटी व प्रॉमिस क्लॉज, गव्हर्नरची सही आणि	मध्यभागी छापलेल्या देखाव्यात, नारळीचे बन असलेली किनारपट्टी आहे. डावीकडील बाजूस असलेल्या उभ्या पॅनलमध्ये, ह्या नोटेचे मूल्य 15 भाषात दिले आहे.

			अशोक स्तंभाचा इनसेट हे इंताग्लिओमध्ये आहेत. महात्मा गांधीच्या चित्रामागे आरबीआय हा शब्द आणि सूक्ष्म असा 20 हा अंक आलटून पालटून दिसतात. ह्या नोटेचे मूल्य अंध व्यक्तींना कळण्यास मदत होण्यासाठी, एक छोटा उभा आयत, उठावदार स्वरुपात नोटेच्या डाव्या बाजूला ठेवला आहे. नंबर पॅनलमधील अंक लाल रंगात छापले आहेत	
2006	-*-	महात्मा गांधीचे चित्र, बहुदिशीय रेषा आणि 20 हा मूल्य दर्शविणारा इलेक्टोटाईप अंक ह्या भागावर दिसतात आणि नोट प्रकाशाविरुद्ध धरल्यावर अधिक स्पष्टपणे दिसतात	मशीनने वाचता येण्यासारखा, खिडक्या असलेला, डिमेटॅलाइजड स्पष्ट मजकूर असलेला - 'भारत' (हिंदीत) व आरबीआय -युव्ही प्रकाशात (जेनेटिक) दोन्ही बाजूंनी पिवळया स्फुर रंगात दाखवणारा सुरक्षा धागा, रुंदी 1.4 मिमी, दोन रंगातील ऑप्टिकल फायबर्स, दर्शनी बाजूवरील (रिकाम्या) व मागील बाजूवरील (भरलेल्या) मध्यभागावरील, वॉटरमार्क जवळील उभ्या पट्यामधील छोटे फुलांचे डिझाईन मागून व पुढून तंतोतंत जुळते. त्यामुळे प्रकाशाविरुद्ध नोट धरल्यास तो अंक एकच असल्याचे दिसते	बँक नोटेच्या मागच्या बाजूवर प्रिंटिंग स्टेजमध्येच त्या नोटेचे वर्ष छापलेले आहे
2012	(वरील प्रमाणे)	(वरील प्रमाणे)	ह्नोटेच्या दर्शनी बाजूवरील वरच्या डाव्या व उजव्या कोप-यात (मूल्य अंकाबरोबर) ₹ चिन्ह टाकले आहे)	(नोटेच्या मागच्या बाजूवर छपाईचे वर्ष छापणे सुरुच राहील. नोटेच्या मागील बाजूवरील वरच्या डाव्या व उजव्या कोप-यात (मूल्य अंकाबरोबर) ₹ चिन्ह टाकले आहे)
2016	(वरील प्रमाणे)	(वरील प्रमाणे)	दोन्हीही अंक फलकांमधील अंक डावीकडून उजवीकडे वाढत्या आकाराचे असतील तर प्रथम तीन अंकाक्षरे (प्रिफिक्स) एकसमान आकाराची असतील. ऋऋ आतापर्यंत इंताग्लिओ (उठावदार) छपाईमध्ये छापण्यात येणारे, '20' हा अंक, आरबीआयचे सील, महात्मा गांधींचे चित्र, आरबीआय लिजेंड, हमी व वचननामा, गव्हर्नरांची सही, अशोक स्तंभाचे चिन्ह ह्या गोष्टी आता ऑफसेटने (उठावदार छपाई नव्हे) छापण्यात येत आहेत. ह्याशिवाय, ह्या बँक नोटेच्या डावीकडील आयताकार ओळख चिन्ह काढून टाकण्यात आले आहे. मागील बाजूवरील रंगामध्ये बदल केलेला नसला तरी दर्शनी बाजूवरील रंग हलका (इंताग्लिओ छपाई काढून टाकण्यात आल्याने) आहे. महात्मा गांधींच्या चित्राच्या उजवीकडील उभ्या पट्टीमध्ये आतापर्यंत, '20' हा मूल्यदर्शक अंक दर्शविणारी एक	`

			सुप्त प्रतिमा होती. ही सुप्त प्रतिमा, केवळ ती नोट डोळयांच्या पातळीत आडवी धरल्यावरच दिसू शकत होती. हे लक्षण आता काढून टाकण्यात आले आहे. ऋऋ 20 ह्या मूल्यदर्शक अंकासह आरपार दिसणारे रजिस्टर, 20 हा मूल्यदर्शक अंक देवनागरीमध्ये. मध्यभागी महात्मा गांधींचे चित्र 'RBI', 'भारत ', 'INDIA' व '20'ही सूक्ष्म अक्षरे ठभारत[व RBI ही अक्षरे असलेला खिडकीयुक्त डिमेटॅलाईज्ड सुरक्षा धागा, महात्मा गांधींच्या चित्राच्या उजवीकडे गॅरंटी क्लॉज, वचननाम्यासह गव्हर्नरांची सही आणि आरबीआय चिन्ह, महात्मा गांधींचे चित्र व इलेक्ट्रोटाईप (20) वॉटर मार्क्स. डावीकडील वरच्या बाजूस व उजवीकडील खालच्या बाजूस असलेल्या अंक फलकामध्ये वाढत जाणा-या आकारातील अंक	
2019	63x129मिमि	महात्मा गांधीचे (नवीन) मालिका चित्र आणि 20 हा मूल्य दर्शविणारा इलेक्टोटाईप अंक (20) वॉटर मार्क	आतापर्यंत इंताग्लिओ (उठावदार) छपाईमध्ये छापण्यात येणारे, '20' हा अंक, आरबीआयचे सील, महात्मा गांधींचे चित्र, आरबीआय लिजेंड, हमी व वचननामा, गव्हर्नरांची सही, अशोक स्तंभाचे चिन्ह ह्या गोष्टी आता ऑफसेटने (उठावदार छपाई नव्हे) छापण्यात येत आहेत. ह्याशिवाय, ह्या बँक नोटेच्या डावीकडील आयताकार ओळख चिन्ह काढून टाकण्यात आले आहे. मागील बाजूवरील रंगामध्ये बदल केलेला नसला तरी दर्शनी बाजूवरील रंग हलका (इंताग्लिओ छपाई काढून टाकण्यात आल्याने) आहे. महात्मा गांधींच्या चित्राच्या उजवीकडील उभ्या पट्टीमध्ये आतापर्यंत, '20' हा मूल्यदर्शक अंक दर्शविणारी एक सुप्त प्रतिमा होती. ही सुप्त प्रतिमा, केवळ ती नोट डोळयांच्या पातळीत आडवी धरल्यावरच दिसू शकत होती. हे लक्षण आता काढून टाकण्यात आले आहे.	डावीकडे, नोटेच्या छपाईचे वर्ष, स्वच्छ भारत लोगो व घोषणा, भाषा फलक, एलोरा गुंफांचे चित्र, 20 हा मूल्यदर्शक अंक देवनागरीमध्ये.
3. रु. 50 च्या नोटा				
1975	147 x 73 मिमी	चक्रांच्या मालिकेसह अशोक स्तंभ	निळया, हिरव्या व जांभळया रंगांच्या छटांसह मॉव्ह रंग. 50 हा अंक गडद तपकिरी. डावीकडे भाषांचा तक्ता व उजवीकडे अशोक स्तंभाचे चिन्ह. फक्त कोपरे सोडल्यास सर्व बाजूस छपाई पसरलेली दिसते.	मॉव्ह, तपकिरी व पिवळा रंग. मध्यभागी विधानसभा. वॉटरमार्कची खिडकी फिक्या मॉव्ह रंगात असून त्याच्या सभोवती अलंकारिक डिझाईन असून ते मागून-पुढून तंतोतंत जुळते.
1981	-' ' -	-' ' -	इंताग्लिओ-फास्ट निळा, पिवळा लाल,	ड्राय ऑफ्सेट-पिवळट तपकिरी आणि अंगभूत दाट जांभळा रंग.

			अशोक स्तंभ आणि भाषा गडद जांभळ्या रंगात, उरलेला भाग गडद हिरव्या व तपकिरी रंगात. अशोक स्तंभ चिन्हाखाली खुणा सत्यमेव जयते	राष्ट्रध्वजासह विधान सभेचे चित्र.
1997	-’ ‘ -	खिडकीत महात्मा गांधीचे चित्र व त्यासह बहुदिशीय रेषा	पिवळा, निळा व जांभळा रंग, अशोक स्तंभाऐवजी महात्मा गांधीचे निळ्या रंगात चित्र, सुरक्षा धागा नोटेच्या संपूर्णपणे आत व त्यावर आरबीआय व ‘भारत’ चिन्हे. अंध व्यक्तिंना नोटेचे मूल्य समजण्यासाठी, वॉटरमार्कच्या डाव्या बाजूस छोटा भरीव काळा चौरस	भारताच्या विधानसभेचे विहंगम दृष्य व सभोवार फुलांचे व बाजूंना फिलिग्री डिझाईन, नोटेचे मूल्य 15 भाषांमध्ये.
2005	-’ ‘ -	ह्या भागात महात्मा गांधीचे चित्र, बहुदिशीय रेषा व ह्या नोटेचे 50 हे मूल्य दर्शविणारी इलेक्ट्रोटाईप खूण दिसते व हे सगळे नोट प्रकाशाच्या विरुद्ध धरल्यास अधिक चांगली दिसते	मशीनने वाचता येण्यासारखा, खिडक्या असलेला, डिमेटॅलाइजड स्पष्ट मजकूर असलेला ‘भारत’ (हिंदीत) व आरबीआय – युव्ही प्रकाशात दोन्ही बाजूंनी स्फुर पिवळया रंगात चमकणारा मॅग्नेटिक सुरक्षा धागा. रुंदी 1.4 मिमी. हिंदी व इंग्रजीत छापलेले बँकेचे नांव, रिझर्व्ह बँकेचे सील, गॅरंटी आणि वचननामा, डावीकडील अशोक स्तंभाचे चिन्ह, आरबीआयच्या गव्हर्नरची सही, हे इंताग्लिओ, म्हणजे उठावदार छपाईत दिले आहे. वॉटरमार्कच्या खिडकीच्या डाव्या बाजूस, अंध व्यक्तींना नोटेचे मूल्य समजावे ह्यासाठी, इंताग्लिओ छपाईत एक छोटा व खोल चौरस दिला आहे. ऑप्टिकल फायबर्स दोन रंगात आहेत. दर्शनी बाजूवरील (रिकाम्या) व मागील बाजूवरील (भरलेल्या) मध्यभागावरील, वॉटरमार्क जवळील उभ्या पट्ट्यामधील छोटे फुलांचे डिझाईन मागून व पुढून तंतोतंत जुळते. त्यामुळे प्रकाशाविरुद्ध नोट धरल्यास तो अंक एकच असल्याचे दिसते	बँक नोटेच्या मागच्या बाजूस प्रिंटिंग स्टेजमध्ये छपाईचे वर्ष दिले आहे.
2012	-’ ‘ -	-’ ‘ -	ज्ञ्नोटेच्या दर्शनी बाजूवरील वरच्या डाव्या व उजव्या कोप-यात (मूल्य अंकाबरोबर) ₹ चिन्ह टाकले आहे)	(नोटेच्या मागच्या बाजूवर छपाईचे वर्ष छापणे सुरुच राहील. नोटेच्या मागील बाजूवरील वरच्या डाव्या व उजव्या कोप-यात (मूल्य अंकाबरोबर) ₹ चिन्ह टाकले आहे)
2015	-’ ‘ -	-’ ‘ -	-’ ‘ - ह्याशिवाय, ह्या बँक नोटांच्या दोन्हीही अंक फलकांमधील आकडे डावीकडून उजवीकडे वाढत्या आकाराचे असतील तर प्रथम तीन अंक अक्षरे (उपसर्ग - प्रिफिक्स) एकाच/समान आकाराचे असतील.	
2016	-’ ‘ -	-’ ‘ -	आतापर्यंत इंताग्लिओ (उठावदार)	

			छपाईमध्ये छापण्यात येणारे, ‘50’ हा अंक, आरबीआयचे सील, महात्मा गांधींचे चित्र, आरबीआय लिजेंड, हमी व वचननामा, गव्हर्नरांची सही, अशोक स्तंभाचे चिन्ह ह्या गोष्टी आता ऑफसेटने (उठावदार छपाई नव्हे) छापण्यात येत आहेत. ह्याशिवाय, ह्या बँक नोटेच्या डावीकडील चौरस आकाराचे ओळख चिन्ह काढून टाकण्यात आले आहे. मागील बाजूवरील रंगामध्ये बदल केलेला नसला तरी दर्शनी बाजूवरील रंग हलका (इंताग्लिओ छपाई काढून टाकण्यात आल्याने) आहे. महात्मा गांधींच्या चित्राच्या उजवीकडील उभ्या पट्टीमध्ये आतापर्यंत, ‘50’ हा मूल्यदर्शक अंक दर्शविणारी एक सुप्त प्रतिमा होती. ही सुप्त प्रतिमा, केवळ ती नोट डोळयांच्या पातळीत आडवी धरल्यावरच दिसू शकत होती. हे लक्षण आता काढून टाकण्यात आले आहे.	
2017	66 मिमि x 135 मिमि	महात्मा गांधीचे (नवीन) मालिका चित्र आणि 50 हा मूल्य दर्शविणारा इलेक्टोटाईप अंक (50) वॉटर मार्क	ह्या नोटेच्या पार्श्वभूमीचा रंग फ्लुरोसंट निळा आहे. मूल्यदर्शक अंक 50 असलेले आरपार दिसणारे रजिस्टर – मूल्यदर्शक अंक 10 देवनागरीमध्ये. मध्यभागी महात्मा गांधींचे चित्र, 'RBI', ‘भारत ', ‘INDIA' आणि '50' ही सूक्ष्म अक्षरे ‘भारत’ व RBI असे कोरलेले खिडकीयुक्त डिमेटॅलाईज्ड सुरक्षा धागा, गॅरंटी क्लॉज, वचननाम्यासह गव्हर्नरांची सही आणि RBI चिन्ह हे महात्मा गांधींच्या चित्राच्या उजवीकडे. तसेच, उजवीकडे अशोक स्तंभाचे चिन्ह, डावीकडील वरच्या बाजूस आणि उजवीकडील खालच्या बाजूस वाढत जाणा-या आकाराचे अंक असलेले अंक फलक.	डावीकडे, नोटेच्या छपाईचे वर्ष, स्वच्छ भारत लोगो व घोषणा, भाषा फलक, रथासह हंपीचे चित्र, 50 हा मूल्यदर्शक अंक देवनागरीमध्ये.
4. रु. 100 च्या नोटा				
1967	157x73 मिमी	अशोक स्तंभ	निळा रंग. 100 हा अंक मध्यभागी ठळकपणे दिसतो. उजव्या बाजूस अशोक स्तंभाचे चिन्ह	डावीकडे 14 भारतीय भाषा. एका गोलाकार फ्रेममध्ये हिराकुड धरणाचे चित्र.
1969	–’ ‘ –	–’ ‘ –	निळा रंग आणि वचननामा, गॅरंटी क्लॉज व गव्हर्नरची सही दोन भाषात	गोलाकार फ्रेममध्ये, सेवाग्राम आश्रमाच्या पार्श्वभूमीवर बसलेल्या महात्मा गांधीचे चित्र.
1975	–’ ‘ –	फिरती चक्रे असलेला अशोक स्तंभ	निळा, तपकिरी, गुलाबी व गडद छटांसह इंताग्लिओ गडद निळा 100 हा अंक दाट निळा, वॉटरमार्कची खिडकी फिकट निळया रंगात. आरबीआयचे नांव, वचननामा, गॅरंटी क्लॉज व गव्हर्नरची सही दोन भाषात.	इंताग्लिओ गडद निळा आणि मक्याची तपकीरी रंगछटा, शेतकीच्या कार्यकृती, चहाचे मळे व जलविद्युत ऊर्जा प्रकल्प. वॉटरमार्कच्या खिडकी सभोवार अलंकारिक डिझाईन व ते मागच्या बाजूवरील तशा डिझाइनशी

			डावीकडे भाषांचा स्क्रोल व उजवीकडे अशोक स्तंभाचे चिन्ह. कोपरे सोडल्यास सर्व बाजूंना छपाई पसरलेली वाटते	तंतोतंत जुळते.
1979	-' ' -	फिरती चक्रे असलेला अशोक स्तंभ	एका बाजूस इंताग्लिओ निळा, लाल व दाट हिरवा रंग. लालसर व पिवळट हिरव्या रंगांच्या छटा. अशोक स्तंभाच्या चित्राखाली सत्यमेव जयते चिन्हे.	ड्राय-ऑफसेट, काळा व किरमिजी रंग, हिरवट निळया व तपकिरी छटांमधील डिझाईन.
1996	-' ' -	वॉटरमार्कच्या खिडकीत बहुदिशीय रेषांसह महात्मा गांधीचे चित्र.	ऑफसेट व इंताग्लिओ प्रक्रियेची छपाई. मुख्यत्वेकरुन निळा, करडा व हिरवा रंग, संपूर्णपणे आत असलेला परंतु अंशतः समोरील बाजूने दिसणारा खिडक्या असलेला सुरक्षा धागा. ह्या धाग्यावर आरबीआय व 'भारत' ही अक्षरे छापलेली आहेत. अंध व्यक्तींना ह्या नोटेचे मूल्य समजण्यासाठी वॉटरमार्कच्या डावीकडे एक छोटा भरीव काळा त्रिकोण.	मध्यभागी, वरच्या बाजूस फुलांचे डिझाईन व बाजूंना फिलिग्रीचे डिझाईन असलेले कांचनगंगा पर्वतराजीचे दृष्य. डाव्या बाजूस नोटेचे मूल्य 15 भाषात दिलेले आह
2005	-' ' -	महात्मा गांधीचे चित्र, बहुदिशीय रेषा आणि 100 हा अंक इलेक्ट्रोटाईपमध्ये असलेले ह्या भागात दिसते आणि हे सर्व, नोट प्रकाशाविरुद्ध धरल्यास अधिक स्पष्टपणे दिसते	रु. 100 च्या नोटेवर खास कलर शिफ्टसह, केवळ मशीनने वाचता येण्यासारखा व डिमेटॅलाइजड स्वच्छ मजकूर असलेला 'भारत' (हिंदीमध्ये) व आरबीआय लिहिलेला मॅग्नेटिक सुरक्षा धागा, निरनिराळया कोनांमधून पाहिल्यास ह्या धाग्याचा रंगही हिरव्या ऐवजी निळा दिसतो. युव्ही प्रकाशात, मागच्या बाजूला पिवळया स्फुरद रंगात तर पुढच्या बाजूस मजकूर स्फुरद रंगात दिसतो. रुंदी 2 मिमी. इंताग्लिओ, म्हणजे उठावदार छपाई, बँकेचे हिंदी व इंग्लिश नांव, रिझर्व्ह बँकेचे सील, गॅरंटी व वचननामा, डावीकडील अशोक स्तंभाची खूण व आरबीआयच्या गव्हर्नरची सही ह्यात अधिक ठळक आहे. अंध व्यक्तींना ह्या नोटेचे मूल्य ओळखता येण्यासाठी, वॉटरमार्कच्या खिडकीच्या डावीकडे, अधिक खोल असलेला इंताग्लिओ छपाईमधील एक त्रिकोण ठेवला आहे. ऑप्टिकल फायबर्स दोन रंगात आहेत. समोरील बाजूवर (पोकळ) व मागील (भरलेल्या) बाजूवर, वॉटरमार्कच्या खिडकी शेजारील उभ्या पट्याच्या मध्यभागी असलेले फुलांचे डिझाईन, प्रकाशाविरुद्ध नोट धरल्यास मागून-पुढून तंतोतंत जुळते व अंक एकच दिसता	ह्या नोटेचे छपाईचे वर्ष प्रिंटिंग स्टेजमध्येच नोटेच्या मागच्या बाजूस दिलेले आहे.
2011	-' ' -	-' ' -	ङ्मनोटेच्या दर्शनी बाजूवरील वरच्या डाव्या व उजव्या कोप-यात (मूल्य अंकाबरोबर) ₹ चिन्ह टाकले आहे)	(नोटेच्या मागच्या बाजूवर छपाईचे वर्ष छापणे सुरुच राहील. नोटेच्या मागील बाजूवरील वरच्या डाव्या व

				उजव्या कोप-यात (मूल्य अंकाबरोबर) ₹ चिन्ह टाकले आहे)
2015	–’ ‵ –	–’ ‵ –	ह्याशिवाय, दोन्हीही अंक फलकातील अंक डावीकडून उजवीकडे मोठे होत जातील, तर पहिली तीन अल्फा-न्युमरिक चिन्हे (प्रिफिक्स) एकसमान आकाराची असतील)	वरीलप्रमाणेच. ह्याशिवाय, नोटांच्या दर्शनी बाजूवर, अंध व्यक्तींसाठी, नोट ओळखण्यासाठी, नोटेच्या डाव्या व उजव्या बाजूवर चार अँग्युलर ब्लीड लाईन्स असतील. ओळखण्याची खूण असलेल्या (त्रिकोणाचा) आकार 50 टक्के मोठा असेल
2018	66× 142 मिमि	महात्मा गांधीचे (नवीन) मालिका चित्र आणि 100 हा मूल्य दर्शविणारा इलेक्टोटाईप अंक (100) वॉटर मार्क	100 ह्या मूल्यदर्शक अंकासह आरपार दिसणारे रजिस्टर. 100 ह्या मूल्यदर्शक अंकासह सुप्त प्रतिमा, १०० हा मूल्यदर्शक अंक देवनागरीमध्ये. मध्यभागी महात्मा गांधींचे चित्र. ‘RBI’, ‘भारत’, ‘India’ ही सूक्ष्म अक्षरे भारत व RBI ही अक्षरे असलेला रंग बदलणारा खिडकीयुक्त सुरक्षा धागा. नोट तिरपी धरल्यास धाग्याचा रंग हिरव्या ऐवजी निळा असा बदलतो. महात्मा गांधींच्या चित्राच्या उजवीकडे गॅरंटी क्लॉज, गव्हर्नरांच्या सहीसह वचननामा आणि ङएक्ष् चिन्ह. उजवीकडे अशोक स्तंभाचे चिन्ह. महात्मा गांधींचे चित्र व (100) हा इलेक्ट्रोटाईप वॉटरमार्क. डावीकडील वरच्या बाजूस व उजवीकडील खालच्या बाजूस असलेल्या अंक फलकांमध्ये वाढत्या आकाराचे अंक. दृष्टीदोष असणारांसाठी, महात्मा गांधींचे चित्र, अशोक स्तंभ चिन्ह, सूक्ष्म अक्षरातील 100 असलेले त्रिकोणाकार चिन्ह आणि डाव्या तसेच उजव्या बाजूस चार तिरप्या ब्लीडलाईन्स हे सर्व इंताग्लिओ किंवा उठावदार छपाईमध्ये. ह्या नोटच्या पार्श्वभूमीचा रंग चमकदार (ब्राईट) पिवळा आहे. दर्शनी तसेच मागील बाजूवर, नोटेच्या सर्वकष रंगसंगतीशी जुळणारी इतर डिझाईन्स व भूमितीय आकृती आहेत.	डावीकडे, नोटेच्या छपाईचे वर्ष, स्वच्छ भारत लोगो व घोषणा, भाषा फलक, रानी की वाव चे चित्र, 100 हा मूल्यदर्शक अंक देवनागरीमध्ये.
5. रु. 200 च्या नोटा –महात्मा गांधीं (नवीन) मालिका				
2017	66 मिमि × 146 मिमि	महात्मा गांधीचे (नवीन) मालिका चित्र आणि 200 हा मूल्य दर्शविणारा इलेक्टोटाईप अंक (200) वॉटर मार्क	ह्या नोटच्या पार्श्वभूमीचा रंग चमकदार (ब्राईट) पिवळा आहे दर्शनी तसेच मागील बाजूवर, नोटेच्या सर्वकष रंगसंगतीशी जुळणारी इतर डिझाईन्स व भूमितीय आकृती आहेत. 200 ह्या मूल्यदर्शक अंकासह सी थ्रु रजिस्टर. 200 ह्या मूल्यदर्शक अंकासह सुप्त प्रतिमा. २०० हा मूल्यदर्शक अंक देवनागरीमध्ये. मध्यभागी महात्मा गांधींचे चित्र. ‘RBI’, ‘भारत’, ‘India’ व ‘200’ ही सूक्ष्म	मागील बाजूवर देशाच्या सांस्कृतिक वारसा सांगणारे सांची स्तुपाचे चित्र, डावीकडे, नोटेच्या छपाईचे वर्ष, घोषणेसह स्वच्छ भारत लोगो, भाषा फलक, सांची स्तुपाचे चित्र, 200 हा मूल्यदर्शक अंक देवनागरीमध्ये.

			अक्षरे. ‘भारत’ व RBI लिहिलेला रंग बदलणारा खिडकीयुक्त सुरक्षा धागा. नोट तिरपी केल्यावर धाग्याचा रंग हिरव्या ऐवजी निळा असा बदलतो. महात्मा गांधींच्या चित्राच्या उजवीकडे गॅरंटी क्लॉज, वचननाम्यासह गव्हर्नरांची सही आणि आरबीआयचे चिन्ह. रुपयाच्या संकेतासह, रंग बदलणा-या शाईत (हिरवा ते निळा) रु. 200. उजवीकडे खालच्या बाजूस अशोक स्तंभ चिन्ह. डावीकडील वरच्या बाजूस व उजवीकडील खालच्या बाजूस असलेल्या अंक फलकात वाढत्या आकाराचे अंक. दृष्टीहीन/दृष्टीदोष असणारांसाठी, महात्मा गांधींचे चित्र, अशोक स्तंभ चिन्ह हे इंताग्लिओ किंवा उठावदार छपाईत, तसेच रु. 200 ह्या सूक्ष्म अक्षरासह क्त हे उठावदार ओळख चिन्ह, आणि डाव्या व उजव्या बाजूंवर 4 तिरप्या ब्लीड लाईन्स व लाईनींमध्ये दोन वर्तुळे हे देखील उठावदार छपाईत आहे.	
6. रु. 500 च्या नोटा – महात्मा गांधी (नवीन) मालिका				
2016	66 मिमि x150 मिमि	महात्मा गांधीचे (नवीन) मालिका चित्र आणि 500 हा मूल्य दर्शविणारा इलेक्टोटाईप अंक (500) वॉटर मार्क	महात्मा गांधी (नवीन) मालिकेत देण्यात आलेल्या रु.500 च्या बँक नोटा, ह्या आधी विहित केलेल्या बँक नोट (एसबीएन) मालिकेपेक्षा रंग, आकार, विषय, सुरक्षा लक्षणांच्या जागा व डिझाईन ह्याबाबतीत निराळया आहेत. नोटेचा रंग स्टोन ग्रे आहे. महात्मा गांधींच्या चित्राची संबंधित स्थिती व ओरिएंटेशेन बदलले आहे. ह्या बँक नोटेत, दृष्टीहीनांनाही नोटेचे मूल्य ओळखण्यात यावे ह्यासाठीची लक्षणे ठेवण्यात आली आहेत (महात्मा गांधींचे चित्र, अशोक स्तंभ चिन्ह, ब्लीड लाईन्स, उजवीकडे रु.500 सह वर्तुळ व ओळख चिन्ह हे इंताग्लिओ छपाईत).	नवीन विषय म्हणजे, भारतीय ध्वजासह लाल किल्ला हे भारतीय वारशाची जागा. मागील बाजूवर ‘ 2016’ हे छपाईचे वर्ष व स्वच्छ भारत लोगो छापले आहे. मध्य भागाजवळ 15 भाषांचा फलक आहे.
7. रु. 2000 च्या नोटा – महात्मा गांधी (नवीन) मालिका				
2016	66 मिमि x 166 मिमि	महात्मा गांधीचे (नवीन) मालिका चित्र आणि 2000 हा मूल्य दर्शविणारा इलेक्टोटाईप अंक (2000) वॉटर मार्क	महात्मा गांधी (नवीन) मालिकेत देण्यात आलेल्या - ह्या नोटेचा बेस कलर मजंठा आहे. ह्या नोटेच्या दर्शनी व मागील बाजूवरील रंगसंगतीशी जुळणारी इतर डिझाईन्स व भूमितीय आकृती देखील आहेत. मुख्य लक्षणे म्हणजे - (1) मूल्यदर्शक अंक 2000 सह सी थ्रु रजिस्टर. (2) 2000 ह्या मूल्यदर्शक अंकासह सुप्त	महत्वाची लक्षणे म्हणजे (1) नोटेच्या छपाईचे वर्ष डाव्या बाजूस. (2) घोषणेसह स्वच्छ भारत लोगो (3) मध्य भागाजवळ भाषा फलक (4) देशाचे, अंतराळात प्रथम प्रक्षेपण दर्शविणारे मंगलायनचे चित्र (5) २००० हा मूल्यदर्शक अंक देवनागरीमध्ये.

			प्रतिमा. (3) २००० हा मूल्यदर्शक अंक देवनागरीमध्ये. (4) मध्यभागी महात्मा गांधींचे चित्र. (5) बँक नोटेच्या डावीकडे 'RBI' व '2000' हे सूक्ष्म अक्षरात. (6) 'भारत', RBI, 2000 लिहिलेला, रंग बदलणारा, खिडकीयुक्त सुरक्षा धागा. नोट तिरपी धरल्यास धाग्याचा रंग हिरव्याचा निळा असा बदलतो. (7) उजव्या बाजूस, गॅरंटी क्लॉज, वचननाम्यासह गव्हर्नरांची सही आणि आरबीआय चिन्ह. (8) उजवीकडील खालच्या बाजूस, रंग बदलणा-या शाईमध्ये (हिरवा ते निळा) रु. 2000 हा मूल्यदर्शक अंक रुपयाच्या चिन्हासह. (9) महात्मा गांधींच्या चित्राच्या उजवीकडे अशोक स्तंभ चिन्ह व इलेक्ट्रोटाईप (2000) वॉटरमार्क्स. (10) डावीकडील वरच्या बाजूस व उजवीकडील खालच्या बाजूस आकाराने लहानापासून मोठे होत जाणारे अंक असलेले अंक फलक. दृष्टीदोष असणारांसाठी, महात्मा गांधींचे चित्र, अशोक स्तंभ चिन्ह, ब्लीड लाईन्स व ओळखावयाचे चिन्ह ह्यांची छपाई इंताग्लिओ किंवा उठावदार प्रकारे. (11) उजव्या बाजूस, उठावदार छपाईत रु. 2000 सह आडवा आयत. (12) डाव्या व उजव्या बाजूस 7 तिरप्या ब्लीड लाईन्स उठावदार छपाईत.	